

FORDYPNINGSTEKST

Utskillelse og gettoer

Begrepet getto brukes i dag på mange forskjellige måter. Ofte anvendes ordet som en fellesbetegnelse for områder i storbyer som har en høy minoritetsandel, og som er atskilt fra majoritetssamfunnet på viktige områder.

I jødisk historie har betegnelsen «getto» derimot en mer spesifikk betydning. I førmoderne tid viste den til jødiske boområder som var avstengt fra den kristne omverdenen ved hjelp av murer. Begrepet er også blitt brukt om et av elementene i Holocaust: den påtvungne konsentrasjonen av jøder i lukkede områder i forkant av deportasjonene til tilintetgjørelsesleirene.

Økt segregering i høymiddelalderen

I middelalderen var den jødiske minoriteten i Europa gjerne bosatt i bestemte bydeler, nabolag eller gater. Dette skyldtes til dels krav fra de kristne myndighetene om at jøder og kristne skulle leve atskilt. En medvirkende årsak kunne imidlertid også være at jøder selv ønsket å bo nær sine trosfeller. Slike områder har fått mange ulike navn på forskjellige språk: som vicus Judaorum, Judengasse, rue des Juifs, Judenviertel og Judendorf.

Jødernes levekår og status i middelalderen varierte fra område til område, og endret seg i forskjellige faser. Frem til korstogene på slutten av 1000-tallet levde jøder og kristne i et relativt fredelig naboskap.

I løpet av høymiddelalderen ble fiendtligheten mot jødene forsterket. Den katolske kirken offentliggjorde flere nye diskriminerende bestemmelser rettet mot den jødiske minoriteten. Under et stort kirkemøte i 1179 ble det bestemt at jøder ikke kunne ha kristne tjenere eller bo i samme hus som kristne. På 1200-tallet fikk jødene pålegg om å bære spesielle hatter, lapper og andre ytre merker. Slike kleskoder kunne i en del tilfeller også være ønsket av flere jødiske skriftlærde, som søkte å forsterke fellesskapet mellom jødene.

Den lukkede getto

Fremstøtene for å atskille jøder og kristne ble ytterligere skjerpet i senmiddelalderen. I 1434 fastslo kirkemøtet i Basel at jøder og kristne skulle leve atskilt fra hverandre, i ulike områder. Her ble det også understreket at jødene skulle leve lengst mulig unna kirken. Påtvungen jødisk bosetting i atskilte og lukkede områder forekom enkelte steder i Europa før ordet getto oppsto i Venezia i 1516. Likevel var det særlig fra 1500-tallet at gettofiseringen skjøt fart. I 1555 utstedte pave Paul 4. et skrift som slo fast at jøder som befant seg i kirkestaten – territorier som lå direkte under Pavens styre – skulle være bosatt i gater som var atskilt fra den kristne befolkningen. Dette betegnes gjerne som den lukkede getto. Ordningen ble likevel ikke innført overalt. Jødene i Polen ble for eksempel ikke rammet av boforbud på 1500-tallet.

Som et ledd i den rettslige likestillingen for jødene i Vest- og Sentral-Europa ble ordningen med gettoer avskaffet på 1700- og 1800-tallet. På 1800-tallet ble gettoen et symbol som ble tatt i bruk i tidens politiske debatter. Blant tilhengerne av liberale og moderne ideologier symboliserte gettoen forhold i fortiden som var blitt forlatt, eller som burde bli forlatt. Den ble altså gjort til et bilde på det gamle, utdaterte, konservative og bakstreverske.

Gettoer under Holocaust

Etter andre verdenskrig er ordet getto også blitt nært forbundet med folkemordet på de europeiske jødene. Høsten 1939 utviklet nazistene en rekke planer som gikk ut på å omorganisere Øst-Europa på «rasemessig» grunnlag. Det vestlige Polen skulle befolkes av såkalte «folketyskere», mens jøder og polakker skulle deporteres østover. Som et ledd i planene ønsket nazistene å konsentrere den jødiske befolkningen i urbane områder nær jernbanestasjoner, hvor de raskt kunne deporteres videre.

Dannelsen av gettoer i de naziokkuperte områdene var en brutal prosess. Oftest ble jødene drevet fra hjemmene uten forvarsel, og deretter samlet på svært små områder. Etter hvert ble gettoene også fysisk avstengt fra omverdenen. Okkupasjonsmakten sørget for at tilgangen på mat og medisiner befant seg på et minimum, og forholdene var elendige. Ifølge historikeren Einhart Lorenz levde omtrent 60 % av de polske jødene mot slutten av 1941 i 223 gettoer av ulik størrelse. Ca. 500 000 polske jøder – i underkant av 10 % av ofrene for Holocaust – døde i gettoene. Mellom mars 1942 og februar 1943 ble gettoene i Polen systematisk likvidert – noe som innebar at jødene ble sendt videre til tilintetgjørelsesleirer.

Jødisk motstand

Historien om gettoene i det nazistisk okkuperte Øst-Europa viser også tydelig at jødene ikke var passive ofre for den nazistiske drapspolitikken. 19. april 1943 ble det iverksatt et opprør i Warszawa-gettoen, etter at innbyggerne hadde lyktes med å smugle inn et begrenset antall våpen. Opprørerne klarte å holde stand mot overmakten en måned. Av de 60 000 innbyggerne døde 13 000 i kampene. De gjenværende ble deportert til tilintetgjørelsesleirer. Lignende oppstander fant også sted i andre gettoer, selv om de var i mindre skala.

OPPGAVER

- Hva betyr ordet getto?
- Hvilke bestemmelser ble innført for å avgrense jødene fra den kristne majoritetsbefolkningen?
- Ordet getto brukes også om nazistenes antisemittiske politikk. Hva betyr ordet her? Og hva skiller gettoene som ble dannet under nazismen, fra gettoene i førmoderne tid?
- Kjenner du til at andre grupper enn jødene har blitt utsatt for boforbud og/eller andre lignende former for diskriminering? Kom gjerne med konkrete eksempler.